

FLUVIUL DUNĂREA ÎN DISCURSUL CULTURII ANTROPOLOGICE

THE DANUBE RIVER IN CULTURAL AND ANTHROPOLOGICAL DISCOURSE

The status of the longest European river, that is associated with many ethnic and cultural influences, could be examined through the methods of cultural anthropology within the Bulgarians' picture of the world. The analysis of the linguistic explication of the above hydronym, that contains information of its deep semantics, of folk language and evidence, of the river from the viewpoint of both archaic and modern people and of the archaic language by which this concept is not only regionally marked, is a confirmation of the emblematic character of the Danube in diachronic and synchronic cultural discourse.

Keywords: the Danube, diachronic and synchronic cultural anthropological discourse

Pentru bulgari, fluviul Dunărea este un fenomen a cărei importanță economică se reflectă și în cultură. În paleta de preocupări din lumea bulgarului statutul celui mai lung fluviu european, cale de acces pentru diferite etnii și popoare care au venit în Bulgaria, poate fi tratată univoc fie chiar și numai prin explicarea literară a acestui hidronim. Neținând cont de regulile pragmatice, acest substantiv propriu se folosește nu numai în forma sa de nominativ, ci cel mai adesea cu folosirea formei accentuate Dunărea (în bg. *Дунавът / Dunavăt*) // *Дунава / Dunava*, care îl egalează prin semantică cu apelativele, care au un număr nelimitat de clase de cuvinte. Acest fapt nu este întâmplător și are ca analog asemenea formațiuni geografice naturale atât de importante pentru bulgari, care din punct de vedere fizico-geografic nu ocupă o suprafață așa de mare, dar care se bucură de o tratare la scară largă din punct de vedere istoric și social, cum ar fi de exemplu munții Balcani (cel mai lung lanț muntos Стара планина / Stara planina, folosită în vremuri de restriște drept ascunzătoare pentru haiduci), Rodopii (cel mai lat lanț muntos, leagănul lui Orfeu), Iskar (cel mai lung râu bulgar, care izvorăște din cel mai înalt pisc al Balcanului, Rila, singura apa care traversează puternicul Balcan și se varsă în Dunăre), și bineînțeles, Marea Neagră, care face legătura dintre Balcani și Orient.

În opinia mea, purtătorii limbii aduc pe această cale o conotație suplimentară a acestui onim și exprimă atitudine colectivului față de marele fluviu. Pentru această colectivitate, conotația este nu numai un izvor de viață, mijloc de existență ci și un loc binecuvântat pe care îl poți popula. Dunărea este simbolul apei, fiind unul dintre cele patru

elemente de bază ale genezei, și din această cauză a fost binecuvântată cu o multitudine de ecosisteme bogate, care există aici pe cursul inferior și în mod special pe malul drept din sectorul bulgăresc. Cultul față de natură și legătura sa cu divinitatea, în fața căruia omul se înclină, își găsește o exprimare foarte exactă în referința lingvistică.

Fără îndoială această posibilitate este înrădăcinată în memoria colectivă care păstrează informația despre semantica profundă a numelui propriu pe care o are fluviul. Hidronimul *Дунав / Dunav* are o răspândire largă și este cunoscut în diferite variante fonetice chiar și în afara limbilor indo-europene de care ține și baza sa etimologică. Acest fapt se datorează universalității semanticii sale. Dunav înseamnă 'râu'. Bineînțeles că acest apelativ are foarte multe semnificații și întrebuițări, precum și o rețea largă de derivații și o frecvență ridicată (BER 1 1971: 446-447; Fasmer 1 1986: 552-553).

Nu întâmplător, în cultura folclorică bulgară, *Дунав / Dunav* se întâlnește ca și cuvânt cheie în proverbe și zicători, pentru că în însăși sensul său se află înmagazinată concepția despre un spațiu vast ce servește drept hotar. O largă răspândire dialectologică are expresia: *Vlasiite na kraia na Dunava se daviat // Nakrai Dunava vlasite se daviat* (trad. *Vlasii de lângă Dunăre se îneacă // Lângă Dunăre vlasii se îneacă* – în original *Власите на края на Дунава се давят // Накрай Дунава власите се давят*). Această expresie este folosită în cazul în care o persoană a pierdut ceva în ultimul moment, sau care a stricat munca sa în ultimul moment. (RBE 2 1979: 263). În dialecte se întâlnește paronimia: *He може ме опра ни Дунав / Ne može me oprā ni Dunav* 'Nu poate să mă descurce nici Dunărea', care înseamnă că *Mă aflu într-o situație fără ieșire, nimeni nu poate să mă ajute* (FRBE 1 1974: 709). Faptul că aceste expresii nu au numai o întrebuițare locală susține ipoteza existenței unui areal mai extins de răspândire a acestui fenomen. Și în afară de aceasta, aparțin unui strat mai arhaic din frazeologie și de aceea au o rezistență mai mare.

Este interesant de observat că limba patriarhală conține astfel de dovezi, despre o asemenea reprezentare a lumii, pe care o trădează folosirea formei accentuate a hidronimului Dunav, dar care este exprimată prin combinații unde cuvântul Dunav este folosit ca apelativ. Încă și mai curios este faptul că aceste elemente s-au înregistrat în areale care se află la o distanță foarte mare de fluviul Dunărea. În sud-vestul vetrei lingvistice bulgare, la Prilep (Vardarul Macedonean) se folosește expresia *туна и сава / tuna i sava*, metaforic ce s-ar traduce: *o cantitate foarte mare / 'в много голямо количество, извънредно много'*. Elementul *туна / tuna* reprezintă varianta turcească a fluviului Dunărea *Tuna*, iar cel de al doilea element este evident hidronimul Sava din regiunea Sremska. În afara informației lingvistice specializate această combinație conține date despre importanța pe care o are Dunărea mult mai departe de bazinul fluviului său.

Se știe că în zona geografică a Macedoniei curg râuri mari ce se varsă în Marea Albă. În partea sa dinspre Marea Egee (Embore, Lerin) expresia: *дунав вода / dunav voda* 'apă de dunăre' înseamnă 'multă apă care apare de obicei după ploi torențiale sau inundații' / 'много вода, обикновено след проливни дъждове или

наводнение'. Putem spune fără niciun dubiu că aici se face referire la cel mai mare râu la care a avut acces bulgarul. Este posibil ca această comparație descriptivă să fie rodul legendei despre amploarea pe care o are această graniță naturală a Bulgariei.

Întrebuițările regionale ale hidronimului Dunav se deosebesc prin forme interesante, a căror apariție se poate interpreta cu ajutorul instrumentarului culturii antropologice.

La Nikopole, Dunărea și bazinul său se numesc *Дунавете / Dunavete* (BER 1 1971: 446). Forma accentuată de plural s-a format după modelul denumirilor lanțurilor muntoase (de exemplu *Alpите, Apeninite, Rodopите ș. a.m. d.* (în românește *Alpii, Apenini, Rodopii t.a.*) Ideea de spațiu vast, care în oronime este exprimată obligatoriu cu această formulă, este verbalizată aici făcându-se analogie cu ceea ce deja se cunoaște. În același timp, în aceste formule se pot descoperi opoziția *високо ~ дълбоко / visoko ~ dălboko 'înalt ~ adânc'*, ce ocupă un loc important în reprezentările omului despre lume.

În inscripțiile editate în bulgara veche numele fluviului e atestat în *Codex Suprasliensis* de la mijlocul sec. al X-lea, și în letopisetul apocrif bulgar din sec. al XI-lea precum și în Cronica lui Manasie. Acestea sunt unele dintre cele mai importante izvoare despre istoria Bulgariei.

În limbajul folcloric există numeroase mărturii despre prezențele fluviului în universul atât al omului patriarhal, dar și în viziunea celui modern.

Unele dintre cel mai interesante prezențe ale Dunării se regăsesc în cântecele populare înregistrate în regiuni foarte îndepărtate de fluviu. De exemplu într-un cântec din Dramsko: “*слягнала ѝ река Дуналия*” / *sliagnala i reka Dunalia* (BER, 1 tot acolo) Forma de *Дуналия / Dunalia* s-a instituit după modelul substantivului *Румелия / Rumelia* (o regiune geografică istorică din Balcani) este din nou vorba de o asocierea cu un spațiu vast, ce are o importanță deosebită. Pentru prima dată numele fluviului este folosit la genul feminin, precum tot de genul feminin este și substantivul *пământ* (în bulgară *земя*), celălalt element cu valori sacrale din Geneză. Nu întâmplător în limba bulgară *çaij / pământul* este asociat cel mai adesea cu atributul *майката земя / mama pământului, земя кърмилица / mama care alăptează*. Veriga semantică *pământ – arg – fluviu / земя – вода – река*, se referă cam în același mod la sensul cuvântului *mama / майка* ca sursă și simbol al vieții.

Un alt exemplu concludent despre relația pe care bulgarul o are cu fluviu o aflăm într-un cântec popular din regiunea Sofiei (este vorba din nou de o localizare dintr-un areal îndepărtat), în care se cântă despre “*въз тия бели Дунаве*” / *văz tia beli Dunave*. Aici, la fel ca și la Nikopole numele fluviului este folosit la plural, indicator de cantitate care în limba normativă este imposibil de folosit. Dacă ne servim de aparatul lingvistic specializat, putem să concluzionăm că acesta este un exemplu concludent pentru stabilirea stilisticii numărului – și despre cum o formă nereglementată se transformă într-o expresie exactă ce are un efect semantic foarte clar. Epitetul “*бели*” / *beli* ‘albește’este “o marcă înregistrată” pentru Dunăre. Acesta este nu numai un atribut al culorii, dar totodată și un simbol polisemantic al raiului, al frumosului, al luminii și al vieții ca antipod al culorii negre cu toate conotațiile sale negative.

În cântecele populare de pe cursul Dunării, fluviul este un obiect al omului, care trăiește și se află într-o legătură permanentă cu această apă. Un exemplu tipic este un text folcloric din nord-vestul Bulgariei:

*Дунаве, тих бел Дунаве,
Дунаве, бели Дунаве,
с твойте води големи
големо богаство ни даваш.*

*Dunăre, liniștită albă Dunăre
Dunăre, albă Dunăre
cu apele tale mari
ne dai o mare bogăție.*

*Дунаве, тих бел Дунаве,
Дунаве, бели Дунаве,
много лято си красив,
а зимата – мрачен и мъглив.*

*Dunăre, liniștită albă Dunăre
Dunăre, albă Dunăre
vara ești mult frumoasă
iar iarna – întunecată și cețoasă.*

Repetarea scurtă a adresării “*Dunave – Dunăre / Дунаве*” on introducere, care se extinde prin epitetul repetitiv “*bel*” ‘*alb*’ / *бел* și adjectivul introductiv ce-l urmează: *liniștit tih / mux* conturează imaginea de bază a fluviului. Nu întâmplător unul dintre cele mai renumite texte ale patriarhului literaturii bulgare Ivan Vazov – în poezia sa “*Radețki*”, dedicată lui Hristo Botev și cetei sale de haiduci, începe cu versul “*Dunărea albă liniștită ce se vălurește (cu sensul de a se emoționa) / „Тих бял Дунав се вълнува”* – un citat din cântecele populare, care s-a transformat în Bulgaria în clișeul cel mai cunoscut, ce leagă râul veșnic de unul dintre simbolurile nemuritoare ale Bulgariei din epoca renașterii. În cântecul popular citat, descrierea Dunării este extinsă cu îmbinarea celor două componente, în care există cuantificatori diferiți: *vodi **golemi**, **goliato bogastvo**, **mnogo krasiv*** ‘*ape mari, bogăție mare, foarte frumos*’ / *води **големи**, **голямо богатство**, **много красив***. Pentru prima dată se definește importanța economică a fluviului prin sintagma: *Ne dai o mare bogăție / **голямо богатство** ни даваш*. Verbul indică și supoziția existenței unei “generozități” a fluviului. Acesta *oferă roade / благо*, pentru că omul nu se luptă, nu se zbate, pentru a le obține, așa cum face cu furtuna marină. Dunărea are o caracteristică antropomorfă specifică – este *foarte frumoasă / много красив*. Și ca orice ființă, ea are și trăsături negative: *întunecoasă și cețoasă / мрачен и мъглив*, ceea ce este în contrast cu descrierea făcută în introducere, dar aceste elemente o fac să fie pământeană și foarte aproape de omul obișnuit.

În folclor, încă din prima pătrime a sec. al XX-lea, substantivul propriu *Dunav / Дунав* se întâlnește într-un alt context istoric important – Revoluția din septembrie din anul 1923. După cum se știe, această mișcare, de facto, a fost înecată în sânge. Foarte mulți revoluționari alături de familiile lor din nord-vestul Bulgariei au fost uciși și aruncați în fluviu. De aceea în această regiune este foarte popular cântecul “*Pokrai Dunav, jâlta peperuda*” ‘*Dunăre, fluture galben*’ / “*Покрай Дунав жълта пеперуда*”. Acest cântec nu este un cântec tip de factură istorică și epică. În acest cântec evenimentele sângeroase nu sunt numite în mod direct. În acest context, fluturile nu este simbolul

primilor hani bulgari, care au trecut Dunărea și au creat Bulgaria, ci poartă vestea despre moartea unei tinere fete. Poate că acest tabu este legat și de chipul luminos și nestresat al fluviului, acela de “tiha biala Dunava” ‘Dunăre albă liniștită’ / „тиха бяла Дунава”, așa cum o descrie și Botev în poemul său „На прощаване” / ‘La despărțire’. În cadrul acestui poem, eroul liric este revoluționarul, cetașul, ce trece fluviul pentru ca să pună umărul la eliberarea patriei sale.

Nu există un alt mediu cultural, în afară de cel bulgăresc, în care hidronimul Dunăre să funcționeze ca antroponim. Nu tot atât de rare sunt substantivele nume proprii masculine *Dunav* / *Дунав*, substantiv care s-a înregistrat pentru prima dată în sec. al XV-lea pe un monument (Zaimov 1988: 99) și *Dunai* / *Дунай* derivat apărut ca urmarea a influenței rusești (Kovacev 1995: 194). Mult mai variate sunt substantivele corespondente de genul feminin: *Dunava* / *Дунава*, cunoscute din sec. al XVIII-lea, răspândite și în teritoriile sud-vestice (Kicesvsko, Debărsko), noutatea reprezentând-o versiunea *Dunavia* / *Дунавия* (Kovacev 1995: 194) și diminutivele *Dunavka* // *Дунавка*. Numele de familie *Dunavski* / *Дунавски* care vine din zona Dunării, ce este de asemenea foarte bine cunoscut.

În mediul bulgar contemporan numele *Dunav* / *Дунав* se întâlnește într-un număr mare de denumiri complexe dintr-o sferă socială extinsă, ceea ce constituie o temă de reflecție pentru o viitoare cercetare din cadrul acestui domeniu. Dar acest fapt confirmă caracterul emblematic al fluviului *Dunav* / *Dunărea* / *Дунав* și în discursul socio-cultural bulgar contemporan.

BIBLIOGRAFIE

- BER 1 1971:** Български етимологичен речник. Т. 1. София.
Fasmer 1 1986: Фасмер, М. Этимологический словарь русского языка. Т. 1. Москва.
FRBE 2 1974: Фразеологичен речник на българския език. Т. 2. София.
Псев 1969: Илчев, Ст. Речник на личните имена и фамилни имена у българите. София.
Kovacev 1995: Ковачев, Н. Честотно-гълковен речник на личните имена у имена у българите. София.
RBE 2 1979: Речник на българския език. Т. 2. София.
Zaimov 1988: Заимов, Й. Български именник. София.